

Т. В. Роговадоктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті представлено результати дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти. На підставі аналізу різних поглядів на сутність якості визначено її основні характеристики: якість є суттєвою визначеністю об'єкта, що характеризує його цілісність і складну ієрархічну структуру; якості властиве різне індивідуальне сприйняття; якість визначається спроможністю відповідати певним вимогам, задовольняти певні потреби; якість – динамічна, вона може змінюватися під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів як цілеспрямовано, так і стихійно. З'ясовано особливості тлумачення якості на філософському (як категорії, що не має оцінного характеру і акцентує увагу на тому, що відрізняє об'єкт, явище або вид діяльності від інших соціальних явищ, систем, видів діяльності) та конкретно-науковому (як категорії, що визначає корисність, цінність об'єктів, їхню придатність для задоволення певних потреб або для реалізації певних цілей, норм) рівнях методології її дослідження. Розкрито два підходи до оцінювання якості вищої освіти (отождошення з перевіркою і контролем; встановлення відповідності якості запитам споживачів, тлумачення оцінювання як механізму взаємодії, спрямованої на самовдосконалення педагогічної системи). Визначено й схарактеризовано критерії якості вищої освіти: нормативний (орієнтує на нормативні цілі ЗВО, навчальні досягнення студентів), соціальний (дає змогу виявити загальний рівень освіченості, соціальної зрілості випускника, відображає потреби й очікування суспільства стосовно системи вищої освіти), науково-методичний (передбачає оцінювання відповідності характеристик освітнього процесу та його результатів сучасним тенденціям розвитку теорії і методики професійної освіти), особистісний (відображає відповідність характеристик освітнього процесу потребам, можливостям, інтересам його суб'єктів). Визначено перспективні напрями дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти.

Ключові слова: якість, якість освіти, вища освіта, оцінювання якості, критерії і показники якості освіти.

Постановка проблеми. Вхідження України в сучасний європейський освітньо-науковий простір супроводжується низкою проблем і суперечностей, одними з яких є забезпечення якості вищої освіти та її оцінювання.

Аналіз освітньої теорії та практики засвідчує багатомірність і багаторівневість поняття «якість освіти», яке відображає ступінь задоволення сподівань на всіх рівнях організації соціуму – від окремого індивіда до нації. У контексті сучасності поняття «якість освіти» спирається на тезу, що життєвий успіх людини епохи криз і глобальних трансформацій, прискореного прогресу технологій і оновлення структури ринку праці «залежить від її здатності до креативності без алгоритмів, до подолання меж та усталених зразків, до швидкості позбавлення звичок та вибудовування нових сенсів і постановки нових завдань відповідно до швидкоплинних змін» [1, с. 5]. Кожна людина повинна набувати дедалі більше можливостей самій обирати, де і як отримувати якісну освіту, що якомога повніше відповідала б і внутрішнім потребам особистості, і запитам суспільства. Важливим засобом такого відбору повинні виступати критерії та показники якості освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатогранність феномена «якість освіти» зумо-

вила його дослідження представниками різних наук. Філософські засади якості вищої освіти представлено в працях В. Андрущенка, І. Беха, М. Бойченка, В. Вікторова, Л. Горбунової, І. Зязюна, В. Кременя, І. Надольного, С. Терепищого, О. Чабали та інших. Теоретичних і методичних питань якості освіти, її оцінювання торкалися у своїх працях такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: В. Беспалько, В. Гуменюк, Б. Жебровський, Е. Коротков, О. Локшина, Т. Лукіна, В. Луначек, М. Поташник, В. Симонов, О. Субетто та інші. Аналіз наукових праць свідчить, що дослідники розглядають якість освіти в різних площинах: політичній, соціальній, управлінській, педагогічній [2, с. 10]; як дидактичну проблему, проблему розвитку і виховання тих, хто навчається; як соціальну або управлінську проблему [3]. В. Гуменюк наголошує, що якість освіти, як складна категорія, має цивілізаційний, соціально-системний, національно-регіональний виміри, характеризує освітньо-педагогічне, культурне, особистісне спрямування [4].

Аналіз наукових досліджень засвідчує кардинальні зміни у розумінні поняття «якість». Якщо раніше воно тлумачилося як «найкраще у своєму роді», то тепер воно виражає передусім «певну відповідність», що актуалізує проблему встанов-

лення такої відповідності, тобто проблему оцінювання якості освіти.

Мета статті полягає у визначенні й характеристичності критеріїв оцінювання якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Незаперечною вимогою розвитку сучасного світу є випереджувальний розвиток якості освітніх систем, якості суспільного інтелекту. Зміни, що відбуваються у світі в останні десятиліття, визначаються як «революція якості» або «квалітативна революція», що, починаючи з ХХ століття, проходить у декілька етапів: 60-ті роки – самовизначення якості товарів як головного фактора ринкової конкуренції; 70-ті роки – рух від домінанти якості товарів до якості технологій і виробництва; 80-ті роки – перехід від якості технологій і виробництва до якості «систем якості» або «систем управління якістю»; початок 90-х років і дотепер – сходження до якості людини, якості освіти, якості інтелектуальних ресурсів [5].

Слід зазначити, що поняття якості – складне і багатомірне. Саме цим можна пояснити відсутність єдиного його визначення в науковій літературі. Різним є й індивідуальне сприйняття якості, її характеристик різними категоріями людей, їхніми групами, а також на різних етапах розвитку людства. Ще Арістотель досліджував природу якості, здійснив спробу класифікувати якості, склав уявлення про ієрархічну культуру якості матеріальних об'єктів. Гегель визначав якість як тотожну буттю визначеність, коли дещо перестає бути тим, чим воно є, якщо воно втрачає якість.

У філософській довідковій літературі [6] якість визначається як суттєва визначеність предмета, зважаючи на яку, він є цим, а не іншим предметом і відрізняється від інших предметів. Якість предмета зазвичай не зводиться до окремих його властивостей. Вона пов'язана з предметом як цілим, охоплює його повністю і не може бути відокремлена від нього. Американський учений В. Шухарт, фахівець з теорії управління якістю, визначав два аспекти якості: об'єктивні фізичні характеристики й суб'єктивну характеристику (наскільки рідч «хороша»). Професор Токійського університету, фахівець у галузі управління якістю К. Ісикава визначав якість як властивість, що реально задовольняє споживача. Американський економіст, теоретик менеджменту якості Дж. Джуран визначав сутність якості з двох боків: по-перше – як придатність до використання (відповідність призначенню), по-друге – як ступінь задоволення споживача. У сучасних педагогічних дослідженнях якість визначають як сукупність властивостей, ознак, що відображають суттєву визначеність об'єкта, завдяки якій він є саме таким, а не іншим [7].

Аналіз різних поглядів на сутність якості дає підстави для визначення основних її характерис-

тик: якість є суттєвою визначеністю об'єкта, що характеризує його цілісність і складну ієрархічну структуру; якості властиве різне індивідуальне сприйняття; якість визначається спроможністю відповідати певним вимогам, задовольняти певні потреби; якість – динамічна, вона може змінюватися під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів як цілеспрямовано, так і стихійно.

Різні рівні методології дослідження якості визначають і різні підходи до її розуміння. Наприклад, філософський рівень методології дослідження якості передбачає акцентування уваги на тому, що відрізняє об'єкт, явище або вид діяльності від інших соціальних явищ, систем, видів діяльності. «У філософії ця категорія не має оцінного характеру, тому у філософському тлумаченні якості немає сенсу ставити питання про вимірювання або іншу оцінку якості, розрізнення поганої та гарної, низької та високої якості тощо» [8, с. 27]. Конкретно-науковий рівень методології дослідження якості передбачає її тлумачення на основі функціонального підходу. Якість визначає корисність, цінність об'єктів, їхню придатність для задоволення певних потреб або для реалізації певних цілей, норм, доктрин. У цьому разі якість не розглядається як кінцевий результат, а є засобом виявлення відповідності кінцевого продукту стандартам, потребам суспільства чи окремої особистості. Отже, у межах функціонального підходу розглядають два аспекти якості: перший – відповідність стандартам, другий – відповідність запитам споживачів.

Аналіз сучасної теорії та практики професійної освіти уможлиблює виокремлення й двох різних підходів до оцінювання якості вищої освіти. Перший ототожнює оцінювання якості освіти з перевіркою, контролем. У межах цього підходу часто замість поняття «оцінювання» використовуються поняття «контроль якості», «управління якістю». Оцінювання якості спрямовується на отримання органами управління своєчасної та достовірної інформації про роботу закладів вищої освіти, ефективність використання бюджетних коштів, відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти. Такий підхід до оцінювання якості вищої освіти передбачає не стільки розв'язання проблеми її підвищення, скільки спрямовується на забезпечення керівних органів інформацією і контроль діяльності закладів вищої освіти. Зазвичай процедура оцінювання якості зводиться до перевірки та передбачає передусім аналіз недоліків освітнього процесу.

Інший підхід, що акцентує увагу на відповідності якості запитам споживачів освітніх послуг, полягає у тлумаченні оцінювання якості як механізму взаємодії, спрямованої на самовдосконалення педагогічної системи, саморозвиток

суб'єктів освітнього процесу і, як результат, на підвищення якості освіти. Основними споживачами інформації про результати освітньої діяльності стають безпосередні учасники освітнього процесу – науково-педагогічні працівники, студенти, аспіранти та інші. Процес збирання й обробки інформації про якість освіти одночасно виступає і процесом стимулювання саморозвитку учасників освітнього процесу і педагогічної системи загалом. Оцінювання результатів діяльності здійснюється самими закладами освіти, викладачами в процесі діалогу, взаємодії з органами влади, громадськістю. Діалогічність є однією з найважливіших феноменологічних характеристик культури і освіти зокрема. Саме в процесі взаємодії в діалозі, в обміні інформацією, знаннями реалізуються сутнісні сили людини. За такого підходу стрижнем оцінювання якості освіти стає науково-методична робота із забезпечення закладів вищої освіти, їхніх керівників, викладачів новими засобами оцінювання й самооцінювання досягнення цілей освітньої діяльності. Слід наголосити, що ключовими рушійними силами забезпечення якості вищої освіти є творчі, ініціативні, самостійні та компетентні педагоги, здатні до безперервного професійного та особистісного розвитку; самостійні і самокеровані заклади вищої освіти, їхній діалог, взаємодія з органами управління освітою, громадськістю. Отже, підвищення ефективності процесу оцінювання якості вищої освіти передбачає поєднання перевірки, контролю із самоконтролем і самооцінкою. У Концепції розвитку педагогічної освіти зазначається: «Оцінка діяльності як самого педагога, так і інституцій, що забезпечують його підготовку, повинна формуватися з об'єктивних та експертних показників, отриманих із різних джерел, зокрема від основних заінтересованих сторін, представників громади та влади».

Мірилом оцінки якості освіти виступають критерії, що відображають як процесуальні, так і результативні її аспекти. На підставі аналізу низки праць О. Чабала виокремлює п'ять груп дослідників, які, зважаючи на особливості трактування поняття «якість освіти», визначають різні її критерії та показники. Перша група дослідників, які розглядають якість освіти як відповідність очікуванням і потребам особистості та суспільства, визначають її за сукупністю показників результативності і стану процесу освіти (сутність освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічна база, кадровий потенціал тощо). Друга група бере за основу якості освіти сформований рівень знань, вмінь і навичок у поєднанні із соціально важливими якостями особистості. Параметрами якості освіти виступають соціально-педагогічні характеристики (цілі, технології, умови, особистісний розвиток). Третя група акцентує увагу на відповідності сукупності властивостей освіт-

нього процесу та його результатів стандартизованим вимогам і соціальним нормам особистості та суспільства, за основу беруться інтегративні, системні, процесні й утилітарні характеристики. Четверта група критерієм якості освіти вважає відповідність результату цілям освіти, фокусується на рівні потенційного розвитку особистості. Для п'ятої групи головним критерієм якості освіти є спроможність закладу освіти задовольняти не тільки наявні, але й майбутні запити [1, с. 27].

Зважаючи на виявлені й схарактеризовані аспекти якості, сутність якості освіти, її ознаки, сутність якості професійної підготовки [9], виокремлені науковцями показники якості освіти, загальними критеріями оцінювання якості вищої освіти визначено такі: нормативний, соціальний, науково-методичний, особистісний.

Нормативний критерій орієнтує на нормативні цілі закладу вищої освіти, що визначаються освітнім стандартом, освітніми програмами і навчальними планами, що йому відповідають; на навчальні досягнення студентів як основний освітній результат, що оцінюється за допомогою різних кваліметричних засобів (тестування, іспити тощо). Отже, нормативний критерій дає змогу оцінити змістове наповнення якості вищої освіти. Показники відповідності визначаються документами, в яких зазначено стандарти, вимоги, норми як щодо знань й умінь здобувачів вищої освіти, так і щодо кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, санітарно-гігієнічного стану освітнього середовища, технологій навчання тощо.

Соціальний критерій передбачає оцінювання якості вищої освіти як широкої соціальної категорії та дає змогу виявити загальний рівень освіченості, соціальної зрілості випускника, відображає потреби й очікування суспільства (громадськості, роботодавців) стосовно системи вищої освіти. Важливими показниками якості освіти є задоволення батьків станом навчання і виховання дітей; ступінь залучення різних соціальних партнерів до розроблення й реалізації освітньої політики ЗВО, до системи громадського управління ним; імідж ЗВО; визначення місії, що відображає стратегічні цілі закладу; реальні перспективи працевлаштування випускників тощо. Реалізація ЗВО своєї соціальної функції передбачає сприяння професійній самореалізації студентів, навчання їх професійно спрямованої взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем.

Науково-методичний критерій дає змогу оцінити відповідність характеристик освітнього процесу і його результатів сучасним тенденціям розвитку теорії та методики професійної освіти. Інтенсивний розвиток світового освітнього простору спрямований на фундаменталізацію, гуманітаризацію змісту професійної освіти, забезпечення

усвідомлення майбутнім фахівцем ключової ролі людини у глобальних процесах. Сучасною тенденцією розвитку теорії та методики професійної освіти є тлумачення вищої освіти як частини культури, засобу її трансляції, збереження і розвитку. Отже, показником якості вищої освіти є наявність у цільовому компоненті професійної освіти як загальнокультурного, так і професійно-культурного складників.

Важливими показниками науково-методичного критерію є сучасність і актуальність запропонованих програм навчання; застосування новітніх технологій і методик організації освітнього процесу, його якісне науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення; високий науково-педагогічний рівень викладачів; наявність ефективної системи контролю і самоконтролю якості освіти тощо.

Ключового значення в удосконаленні вищої освіти набули ідеї гуманізації, визнання розвитку особистості основними цільовими орієнтирами діяльності ЗВО.

Особистісний критерій відображає відповідність характеристик освітнього процесу потребам, можливостям, інтересам його суб'єктів. Основою для визначення показників такої відповідності можуть бути коректно сформульовані цілі ЗВО як образу випускника, а також соціокультурний контекст, освітнє середовище розвитку особистості в його естетичному, комунікативному, емоційному та інших складниках. Визначення конкретних показників залежить від можливостей і потреб здобувачів вищої освіти, визначеної місії закладу освіти, сформованого цільового образу випускника. Одним з основних показників особистісного критерію є компетентність випускника як індивідуально-особистісна якість, що відображає рівень його освіченості і вихованості, спрямованість особистості, її соціальні характеристики, здатність розв'язувати творчі завдання в різних ситуаціях життєвого і професійного самовизначення. Найбільш успішними на сучасному ринку праці вважаються фахівці-інноватори, які здатні критично мислити, ставити цілі та досягати їх, навчатися впродовж життя.

Висновки. Зважаючи на складність інтеграції різних критеріїв, слід визнати, що оцінювання якості освіти є дуже складним процесом. На нашу думку, про підвищення якості освіти припустимо

говорити в тому разі, коли за жодним із критеріїв не виявлено зниження рівня прояву показників і хоча б за одним критерієм спостерігається стійка позитивна динаміка.

Проведене дослідження засвідчує, що науковці визначають досить великий перелік показників якості вищої освіти, проте найбільш важливим для наукового знання є пошук інтегрального показника, який включає найбільш значущі для діяльності фахівця в сучасних умовах особистісні та професійні якості, що формуються в системі вищої освіти. Розв'язання цього завдання й визначає **перспективні напрями** дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір : монографія / В. Андрущенко та ін. ; Київ : Педагогічна думка, 2012. 220 с.
2. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О. Локшиної. Київ : К.І.С., 2004. 128 с.
3. Лукіна Т. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 292с.
4. Гуменюк В. Нетрадиційні ресурси управління якістю освіти. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2006. № 1. С. 64–69.
5. Субетто А. Квалиметрия человека и образования (методология и практика): итоги, проблемы, направления. *Квалиметрия в образовании*: материалы симпозиума. Москва : ИЦПКПС, 2002. С. 19–27.
6. Філософський словник / за ред. В. Шинкарука. 2-е вид. переробл. і допов. Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. 796 с.
7. Мижериков В. Словарь-справочник по педагогике / под общ. ред. П. Пидкасистого. Москва : Сфера, 2004. 448 с.
8. Управление качеством образования: практико-ориентированная монография и методическое пособие / под ред. М. Поташника. Москва : Пед. об-во России, 2004. 448 с.
9. Рогова Т. Професійна підготовка студентів у ВНЗ: її ознаки та якість. *Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 56. С. 294–301.

Rogova T. Theoretical issues of assessing the quality of higher education

The research results of the problem of assessing the quality of higher education are presented in the article. Based on the analysis of different views on the essence of quality, the main features of it have been determined. These features are: quality is an essential distinctness of an object, it characterizes its integrity and complex hierarchical structure; quality is characterized by different individual perceptions; quality is determined by the ability to meet certain requirements, satisfy certain needs; quality is dynamic, it can change under the influence of external or internal factors both purposefully and spontaneously. The peculiarities of interpretation of quality at the philosophical and concrete-scientific levels of the methodology of research have been found. At the philosophical level, quality is a category that has no evaluative nature and focuses on what distinguishes

an object, phenomenon or type of activities from other social phenomena, systems and types of activities. At the concrete-scientific levels, quality is a category that determines the usefulness, value of objects, their suitability to meet specific needs or realize certain goals and norms. Two approaches to assessment of quality of higher education have been revealed. The first approach means identification with verification and control. The second approach means establishing compliance of quality with consumers' requirements, interpretation of evaluation as a mechanism of interaction which is aimed at self-improvement of pedagogical system. The criteria of quality of higher education have been determined and characterized. They are: normative criterion (it focuses on regulatory purposes of institutions of higher education and students' educational achievements), social criterion (it helps to reveal the general level of graduate's education and social maturity and reflects the needs and expectations of society regarding the system of higher education), scientific-methodical criterion (it means assessing the correspondence of the characteristics of educational process and its results to current trends of development of theory and methodics of professional education) and personal criterion (it reflects the correspondence of the characteristics of educational process to the needs, capabilities and interests of its subjects). The perspective directions of studying the problem of assessing the quality of higher education have been determined.

Key words: *quality, quality of education, higher education, assessing the quality, criteria and indicators of quality of education.*